

Balázs Géza

Természet, környezet és nyelv: ökolingvisztika

■ Állítólag II. János Pál pápától származik ez a gondolat: „Az emberek utaznak, hogy csodálkozzanak a hegyek magasságán, a tenger óriás hullámain, a folyók hosszú kanyarulatain, az óceánok mérhetetlen kiterjedésén, a csillagok mozgásán az égen, és csodálkozás nélkül mennek el önmaguk mellett.” Igaz ez a nyelvre is. Annyira adótnak, magától értetődőnek tartjuk, hogy nem csodáljuk, nem értékeljük eléggé az ember egyik legnagyobb jellemzőjét. Pedig a nyelv, ha mélyebben vizsgáljuk, magában foglalja az egész világot: a természetet, társadalmat, kultúrát. Ezt igyekszik magyarázni a maga eszközeivel a nyelvész.

A természet a nyelvben, nyelvmetafizika

A nyelv természeti alapja nem nyilvánvaló még a nyelvészek számára sem. Abban mindenki egyetért, hogy a nyelv kizárólagos emberi alkotás. Azonban ahogy az ember, úgy a nyelv is a természet része, s megőrződtek benne természeti tulajdonságok. Hogy lehet ez? Úgy, hogy a nyelv még mai, továbbfejlődött (egyes esetekben túlfelződött) változatában tükrözi a természetet. Nemcsak arra gondolok, hogy a kommunikációnak a növény- és állatvilágban is kimutathatók a kezdeményei, egyes állatoknál szinte az emberi kommunikációt megközelítő módon. Hanem arra, hogy a természet jelenségei mindmáig tükröződnek a nyelvben. A természet nyelvi leképeződését eléggé nyilvánvalóan mutatja a minden nyelvben meglévő hangutánzás, hangfestés („hanggal festés”), de rejtettebb módon számos további ikonikus (a valóságot leképező, ezért motiváltnak tekintett) jelenség. Az emberi nyelv természetleképző jellegét akusztikus jellemzők (például ikonizáló ejtés), a szóképletben, a fonetikában és a grammatikában is kimutatható „képi” és sorrendi törvényszerűségek jelzik. A természet „beavatkozását” vagy kiütözését tapasztalhatjuk számos tudatelőttés vagy tudatalatti jelenségben: kezdve a gyermeknyelvi hangoktól a haldokló utolsó nyögéséig, de gondolhatunk a szójátékokra, a nyelvi tréfákra vagy

például a pszichoanalitikusok által nagyon is érdekesnek tartott szóbotlásokra (elvételekre). Természeti múltunk köszön vissza abban a jelenségben, hogy a természet zörejeit, hangjait emberi nyelvre fordítjuk (hangutánzó mondat, behallás jelensége), vagy abban az univerzális antropológiai jelenségben, hogy a földön minden ember úgy „hiszi”, hogy az állatok is tudnak beszélni. Ezért szól minden ember úgy az állatokhoz, mintha azok értenék a szavát. Ha nem lenne meg bennünk ez az eltökélt hit (hiedelem), akkor nem írnánk és nem olvasnánk emberi közegbe áthelyezett és fantáziánkban teljesen hitelesnek tűnő állattörténeteket. Az állatember-keveréklény, illetve az állat-ember kapcsolat minden nép hiedelemvilágában, minden vallásban, minden irodalomban benne van. A művészet és a nyelv születésénél nagy szerepet játszik az állat-ember átmenet, keveredés: zoomorfizmus (állatalakzatok) és antropomorfizmus (emberalakzatok). Szilágyi N. Sándor¹ zoomorfizmusnak tekinti az antropomorfizmust is, hogy ne zárjuk ki az állatokat a viselkedők közül. A természetet utánzó, azaz motivált jelek egy része azonban annyira elvonttá vált, hogy már nem ismerjük fel benne az ősi, archaikus kapcsolatot. Ha ezt nem is tudatosítjuk, tudat alatt tovább él bennünk, és ezt jelzi az a magatartásunk, amikor az ismeretlen szavaknak – komolyan vagy játékosan, de mindenképpen ösztönösen – értelmes jelentést akarunk tulajdonítani (népetimológia).

A kizárólag emberi jelenségben, az írásban is megőrződött a természet. Az írás kezdetben természetű rajzolás: ennek tekinthetők a több tízezer éves barlangrajzok (Ázsiában, Afrikában és nemrég Dél-Amerikában). Egyébként a művészet (és vallás, kommunikáció, tudomány, oktatás, média...) első emberi jeleinek tekinthető barlangrajzok kivétel nélkül állatábrázolásokkal kezdődtek. Akésőbbiekben a rajzok egyre stilizáltabbakká, elvontabbá váltak, s ebből jöttek létre – ugyancsak a Föld minden részén, egymástól függetlenül is – a képírások. A még nem nyelvhez kötött képírások konkrét, természeti dolgokat ábrázoltak.

Majd ezek a jelek elkezdtek egyszerűsödni, absztrahálódni, és létrejöttek a fogalomírások, szótagírások, végül betűírások. De még a teljesen absztraktnak tekinthető betűk egy része is megőrzött valamit a természetes képjelekből. A latin ábécé kezdőbetűje, az *a*, a görög alfa leszármazottja, amelynek előzményei a sémi nyelvekben ugyancsak az ábécé első betűjét jelölték, és a korai képirásos feliratokban még felismerhető ökörfejet mutatták. Azt már kevesebben fogadják el, hogy a mi *i* betűnk vékonysága a magasságot, míg *o* betűnk inkább a mélységet, teltséget fejezi ki. A felkiáltójel (!) és a kérdőjel (?) a testtartásunkat tükrözi; az internetes írás mosolyjele pedig egyértelmű ikon: :) (☺).

„Vegyük észre, hogy a nyelvi kategorizáció a környezet elemeinek nyelvi szempontú kategorizációja” – figyelmeztet Szilágyi N. Sándor.² Kimutatható az összefüggés az ember antropológiai sajátosságai (térérzékelése) és a nyelv hangtani felépítése között. Ilyen például a Doppler-hatás: a közeledő hang akusztikus érzékelése mélyből magasba vált át. Ezt tükrözi a nyelvek egy részében a határozószók kettős (közel-távol) felépítése: itt-ott, hier-dort (német), zgyesz-tam (orosz). És szinte mindannyian bizonyosak vagyunk abban, hogy a név meghatározó, mondhatni, varázserővel bír viselőjére nézve (névmágia) valami természetfölötti hatalom jóvoltából.

Ezekre a jelenségekre az ösztönös nyelvérzék érzékeny, de a nyelvtudomány nem sokat tud vele kezdeni. Pedig már az ókori görög nyelvtudomány egyik alapkérdését is ez jelentette: vajon a nyelv a természetből vagy az emberi akaratból, az emberek közötti megegyezésből (konvencióból) eredeztethető-e. Ez volt a phüszisz–thészisz vita. A nyelvtudomány alapvetően az utóbbi álláspontot fogadta el, ezért is kezdődik minden nyelvtankönyv úgy: a nyelvi jel önkényes. Kisebbségi megszorításokat ugyan tesznek, hogy vannak kivételek (például a hangutánzás), de az is inkább megegyezés, gondoljunk arra, hogy másként fejezi ki a kukorékolást a magyar, a német és az angol. Másként fejezi ki, de a hangalakzat mégiscsak ugyanaz: valamennyi nyelvben négy szótagú! A szabályalapú (formalista, strukturalista) nyelvtudománnyal szemben az analógiás gondolkodáson alapuló, az intuíciót, az érzelmeket figyelembe vevő, az ókori alapok miatt platoninak nevezhető nyelvtudomány másként közelít. Felfogását nagyban támogatta a szemiotika jelfelfogása (index, ikon, szimbólum) nyomán fölértékelődött ikonicitáskutatás, s ma már elfogadottá vált a funkcionális kognitív nyelvtanban. Meglátásom szerint azonban a kognitív nyelvészek, bár sokkal jobban látják az embert (és kis

részben a természetét, valamint a természetet), de végül ugyanabba a szabályalapú zsákutcába kerülnek, ahol a formalista nyelvtudomány is tartózkodik. A természetes, motivált jelek fölfedezése, leírása csak teljesen más, a mi (európai) tudományrendszerünkötől különböző úton képzelhető el. Ennek vannak kezdeményei egy bujkáló, kevésbé rendszerezett, alig definiálható tudományos megközelítésben, amelyet egyelőre (jobb híján) „lélekszerű”, pszichoanalitikus, mitopoétikus, de talán leginkább metafizikus megközelítésnek nevezhetünk el. Szilágyi N. Sándor³ „lélekszerű” grammatikát említ szemben az ész-szerű grammatikával. Ez a megközelítés egyébként leginkább az antropológiai nyelvészetből ered, de kapcsolata van az összehasonlító nyelvtudománnyal, vallástörténettel, folklórkutatással, érintkezik a zenekutatással és számos más területtel; így tehát ebben is a művészet és nyelv ősi kapcsolatát láthatjuk. A hazai tudományosságban a XIX. század eleji hangmetafizika képviselői, a XX. században főleg a pszichoanalízis hatása alá került nyelvészek és irodalmárok tartoznak ide. Filozófiai alapjait Hamvas Bélánál, nyelvészeti alapjait Karácsony Sándor munkásságában vélem látni. Hamvas Béla a *Scientia sacra* című antropológiai esszéjének alap gondolata: az egykori ősi, gazdag, archaikus képi és nyelvi világ, amely hanyatlásnak indult, visszaszorult a történeti ember megjelenésekor, s ma már csak nyomokban létezik. Az ősi, egykori „teljes” emberhez való visszatérést látja például a költészetben: „A költészet az emberiség anyanyelve.”⁴

Karácsony Sándor egy nyelvi, de nem pusztán a nyelvre vonatkozatható, tehát nem csak strukturálisan értelmezhető fogalommal, a parataxissal (mellérendelés) ragadja meg a magyar társadalmat, kultúrát és nyelvet; ezzel egy igazi, a magyar kultúrát és nyelvet hívebben tükröző „grammatika” megírására tesz javaslatot (egyébként több meglátása csak ötven évvel később lett a nemzetközi és a magyar tudományos diskurzus része, például beszéd-tett, szöveg). Karácsony sajátos filozófiai megközelítése engem emlékeztet az európai és ázsiai kultúra s ebből fakadóan a világnézet, a tudományos látásmód éles különbségére, amelyet leegyszerűsítve a görög filozófusok a duális, ellentétekben való gondolkodás, valamint a kizárt harmadik, tehát többértékű gondolkodás megkülönböztetésében ragadtak meg. Bár a magyar gondolkodásban meglévő kettősséget (vagyis, hogy ázsiai és európai egyben) sokan pedzegették, ezt tudományosan Karácsony érzékeltette először, s meglátásom szerint ez a magyarázata Bolyai János világraszóló matematikai fölfedezésének; amely tehát a magyar gondolkodásból, világnézetből

és nyelvből fakadt. Tegyük hozzá, hogy Bolyai János nagyon mélyen érdeklődött nyelvi kérdések iránt is; nyelv-tudományi munkássága is csak részben van föltárva.

A nyelv természeti alapjait megvilágító gondolataim összegzéseként Hamvas Bélát⁵ idézem: „A világegyetem, szól az analógiás gondolkodás, nem egyéb, mint ember, és az ember nem egyéb, mint a világegyetem. Kései, köz-helyszerű, csaknem üres alakban ez a mikrokozmosz és a makrokozmosz összefüggése, amint mondják: az ember a kis világ, a világ a nagy ember. [...] melyik az a metafizika, amelyben az ősi analógiás látás, illetve az őskori képnelv nyugszik, a válasz igen egyszerű és rövid: a metafizika *han kai pan*, egy és minden, vagyis hogy minden egy [...] a minden Egy metafizikája az egész őskor hallgatólagosan elfogadott, magától értetődő metafizikája, amelyből minden gondolat kiindul, s amely felé minden gondolat visszamutat.”

Amit általában ökolingvisztikán értenek

Az eddig bemutatott filozófiai, antropológiai megközelítés csak ritkán, sőt bújtatottan jelenik meg a nyelv-tudományban. Pedig része lehetne a mintegy ötven éve felbukkant ökolingvisztikának (máshol: ecolingvisztika, magyarul: nyelvi ökológia, környezettan). Azonban az ökolingvisztika rendszerint nem és ennyire mélyre, sokkal inkább egyéb, külső környezeti és társadalmi kérdéseket vet fel, amelyek nagyon hasznosak ugyan a nyelvek „élete” szempontjából, de sokkal inkább tekinthetők szociolingvisztikai vagy nyelvpolitikai kérdésnek.

A nyelvi ökológia egyik forrása a XIX. századi evolúcionizmus, a másik a XX. század végi ökológia. A kialakulást Cseresnyési⁶ így látja: „A nyelveket régen is szokás volt biológiai analógiával önálló »organizmus«-nak nevezni. A szervezetek és a környezet, illetve a szervezetek egymás közötti hatására utaló Ökologie terminust Erns Haeckel (1834–1919) német zoológus alkotta 1866-ban.” Maga a nyelvi ökológia metaforikus elnevezés Haugen eredetileg angolul 1971-ben megjelent írásából származik: „az adott nyelv és környezete közötti kölcsönhatások tanulmányozása. [...] A nyelv igazi környezete a társadalom... A nyelv csak használói tudatában létezik, és csak úgy funkcionál, hogy összekapcsolja használóit egymással és a természettel, azaz társadalmi és természeti környezetükkel.”⁷ Írásának végén összefoglalja, hogy melyek a nyelv ökológiai (környezettani) kérdései: 1. Milyen a más nyelvekhez viszonyított osztályozása? A választ erre a történeti és a leíró nyelvészek adhatják meg. (Ebben a pontban tehát nem tűnik ki a sajátos terület.) 2. Kik használják? Ez a nyelvészeti demográfia

kérdése: a használók hely, osztály, vallás vagy más, lényeges csoportosítás szerinti elhelyezése. (Ez sem sajátos, hiszen ez szociolingvisztikai kérdés.) 3. Melyek használati körei? Ez a szociolingvisztika problémája: felfedezni azt, használata korlátlan-e avagy sajátos módon behatárolt. (Haugen itt maga is leírja, ez szociolingvisztikai kérdés.) 4. Használói milyen konkurens nyelveket alkalmaznak? Ez a dialingvisztika területére tartozik: azonosítani a jelen kétnyelvűség mértékét és a nyelvek közötti átfedések fokát. (Ez tehát kétnyelvűségi, azaz ismét csak főleg a szociolingvisztika körébe sorolható kutatási terület, mai, gyakoribb neve: bilingvizmus.) 5. Milyen belső variációk mutathatók ki a nyelvben? Ez a dialektológia feladata: felismerni nemcsak a területi, hanem a szociális és érintkezési dialektusokat is. (Ez akkor dialektológia, vagyis nyelvjárastan, kiterjesztve persze ismét csak szociolingvisztika.) 6. Milyen a nyelv íráshagyományának természete? Ez a filológia területe: az írott szövegek vizsgálata és kapcsolatuk megállapítása a beszéddel. (Ez akkor tehát filológia; nyelvészeti oldala talán stilsztika és szövegtan.) 7. Milyen mértékig standardizált, azaz egységesített és kódolt? Ez a preskriptív (normatív) nyelvészet (nyelvművelők) feladata, a hagyományos nyelvtan- és szótáríróké. (Ez tehát a leíró nyelvészet, a lexikológia és nyelvművelés jól ismert feladata.) 8. Milyen intézményes segítséget kapott az államtól, az oktatástól vagy magánszervezetektől szabályozására vagy propagálására? Ezt a glottopolitikanak (nyelvi politikának) lehetne nevezni. (Tehát nyelvpolitika, esetleg modernebb kifejezéssel: nyelvstratégia.) 9. Mi a használók attitűdje a nyelvvel kapcsolatban (az intimitás és a státusz viszonylatában), amely személyes azonosuláshoz vezet? Ez az etnolingvisztika problémája. (Az etnolingvisztika ebben az esetben azonos az antropológiai nyelvészettel, az attitűdvizsgálat szociálpszichológiai terület is.) 10. Végül pedig fel akarjuk mérni a környezettani (ökológiai) osztályozás tipológiájában elfoglalt helyzetét, amely valamennyire tudósít bennünket arról: hol áll a nyelv, és merrefelé tart a világ nyelveivel való összehasonlításban. (Szerintem ez ismét csak nyelvpolitika, nyelvstratégia.)⁸

Nyilvánvaló, hogy Haugen, az ökolingvisztika megnevezője és programadója nyelvökológián főleg nyelvpolitikai, szociolingvisztikai, hagyományos nyelvészeti és kismértékben antropológiai nyelvészeti megközelítéseket ért.

Az ökolingvisztika előzményei között tartjuk számon Wilhelm von Humboldt gondolatát a nyelvi diverzitásról, amelyben az emberi eszmék fejlődését látja. Száz évvel

később az antropológus Edward Sapir foglalkozik vele, majd még később George Steiner már a nyelvi diverzitás veszélyeztetettségéről beszél, a *Nyelvek ökológiája* című könyvében Bolinger ugyancsak erre utal.⁹ Az osztrák Alwin Fill az ökolingvisztika fő témáinak a következőket tekinti:¹⁰ 1. A biológiai és nyelvi diverzitás kapcsolata, a nyelvi és kulturális diverzitás okai, formái, funkciói. 2. A nyelvszisztemek és a nyelvtan hatása az ember ökológiai gondolkodására. 3. Ökokritikus diskurzuselemzés. 4. Ökoműveltség. Ehhez a kutatáshoz kapcsolódott a költő és nyelvész Makkai Ádám is.¹¹ Forintos Éva¹² megjegyzi, hogy a szerzők ökológián „alapvetően azt a társadalmi környezetet értik, amelyben egy adott nyelvet beszélnek, például azzal összefüggésben, hogy vajon az adott társadalmi-gazdasági körülmények között előnyös, avagy hátrányt jelent egy adott nyelv használata”.¹³ Véleményem szerint ez a kérdés inkább szociolingvisztikai („kontaktlingvisztikai”/kontaktuselméleti), sőt szociálpszichológiai vetület, és nem tekinthető nyelvökológiai kérdésnek.

Az ökolingvisztika, a nyelvi ökológia fogalmának az elmúlt másfél évtizedben való sorozatos felbukkanását, népszerűségét a környezetvédelem fontosságának tudatosulása, az ökológia slágertémává válása, a fokozódó környezetszennyezés, valamint a tudományok ökológizációjának (az ökológiai gondolatok minden tudományban való megjelenésének) köszönhetjük. De a nyelvtudományt sok tekintetben kiterjesztő ökolingvisztika mégsem teljes.

Ami szerintem nyelvökológia...

A szerves, természetes ökolingvisztikának mélyebbre kell hatolnia. Ebben nagyon fontos észrevétele van Mufwene 2001-es írásának, amelyet saját fordításában Forintos Éva¹⁴ idéz: az ökolingvisztikára „vonatkozó elgondolása azt jelenti, hogy a társadalmi-gazdasági és etnográfiai környezeten, azaz a külső környezeti tényezőkön, vagyis a külső ökológián (external ecology) túl, amelyben a nyelv evolúciója bekövetkezik, érdemes figyelmet szentelni a nyelv szerkezetének természetére, működésének alapelveire a változás előtt és/vagy annak ideje alatt, vagyis belső ökológiájára (internal ecology)”. Tanulságosak a további gondolatai is: „Ezek a külső és belső környezeti tényezők egyidejűleg hatnak minden nyelv-evolúciós helyzetben, és egymást kiegészítő szerepük van a nyelv evolúciós pályagörbéjének meghatározásában a különböző ökológiai feltételek között, beleértve a nyelv grammatikai tulajdonságait és használatának etnográfiai feltételeit is.” Dolgozatom első részében ezekre a szempontokra hívtam föl a figyelmet.

A magyar nyelvtudományban az ökolingvisztikai gondolatot elsőként a *Korunk kommunikációs zavarai* című konferencián vetették föl – igaz, még néven nem nevezve, de már ökológiai (környezeti) tényezőket felsorolva.¹⁵ Magát a szót Péntek János használta először 1992-ben a magyar tudományosságban, amikor a nyelvi közlés zavarait a környezeti viszonyok alapján tipizálta: 1. természeti környezet – nyelv, 2. kommunikációs áradat, 3. az emotív funkció szűkülése, 4. a közlés szociális környezete, 5. a közlés nyelvi környezete.

Péntek János egy későbbi írásából megtudhatjuk, hogy eredetileg az 1980-as évek közepén, a *Korunk* című folyóirat egyik ökológiai számába kívánt írni a nyelvi közlés zavarairól. Péntek később ekként mutatja be nyelvökológiai felfogását: „dolgozatomban a nyelvi ökológia általános problematikájába ágyaztam (vagy rejtettem?) a kisebbségi nyelvhasználat, az anyanyelv akkor már feltűnő eróziójával kapcsolatos gondolatokat. Külön utaltam a természeti környezet szennyeződésével, károsodásával kapcsolatos közlési zavarokra: a levegőszennyeződésből eredő légzőszervi károsodásra, amely artikulációs zavarokat eredményez, a túl zajos környezet halláskárosító hatására, a magzati fejlődést, majd a gyermek beszédfejlődését és intellektuális fejlődését károsan befolyásoló külső tényezőkre.”¹⁶ Ezt a kutatási felfogást és irányt leginkább kommunikációelméletinek nevezhetnénk. A nyelvökológia egy másik, sajátos, magyarországi irányzatát Györi-Nagy Sándor alapozta meg az 1990-es évek elején szadai, majd gödöllői *kétnyelvűségi* konferenciáin, illetve a *Kétnyelvűség* című folyóiratával, amelynek alcíme is ez: nyelv- és kultúrokológiai szaklap. Későbbi könyvében már a nyelvészetet (a szerves nyelvészetet) mint környezettudományt határozza meg, amely „szervesen” kötődik az adott környezethez.¹⁷ Ezt a kutatási irányt és felfogást a már vázolt „metafizikai” nyelvtudománynak tekinthetjük.

Magam is, többször érintve a kérdést, egyik oldalról kommunikációelméleti, másik oldalról szemiotikai-metafizikai keretben elemeztem a kérdést.¹⁸

A leggyakoribb leíró törekvések mellett Uno Strauss elméleti megközelítést ad. A nyelv olyan rendszert alkot, amelyben az entitások bizonyos törvények szerint épülnek egymásra. A nyelv szerkezetét az egymással kölcsönhatásban lévő területek alkotják. A nyelv (beszéd) nyílt, dinamikus rendszer, amely képes a környezetéből információkat felvenni, azokat érthető formába önteni. A nyelvszisztemeknél vizsgálni kell, hogy képes-e a rendszer a lényeges tulajdonságokat, magatartási irány-

zatokat a zavaró befolyásokkal szemben is megtartani. A nyelvi rendszerek a folyamatos külső behatásokkal szemben egyensúlyi állapotot igyekeznek fenntartani. Az egyensúlyi állapot függ a rendszeren belüli és kívüli feltételektől. A nyelvnek önszabályozó, beillesztő, kompenzációs mechanizmusai vannak, amelyekkel a nyelvi rendszer a zavaró befolyásokra reagálni tud.¹⁹

Ugyancsak szélesebb, saját terminológiájával szociál-ökológiai keretben foglalkozik a nyelvekkel Ankerl Géza. Például: „Az anyanyelv használata nem szűkebb értelemben vett kulturális »tevékenység«, hanem egy társadalom szociálökológiai életfunkciójához (röviden: megélhetéséhez) szükséges érintkezés általános eszköze.” Szociálökológiai (nyelvökológiai) stratégiájában rendre felbukkannak olyan kifejezések és szempontok, mint: anyanyelv, anyanyelvvesztés, a nyelvterület fenntartása, kisebbségi nyelv egyenlőségéhez való jog, nyelvpolitikai intézkedések.²⁰

Összefoglalásul

A nyelvökológia vagy ökolingvisztika a formális nyelvelméletekkel szemben, a nyelvészeti pragmatika áramában felbukkanó, elsősorban az antropológiai nyelvészethez kapcsolódó, külső nyelvészeti tudományág, amely külső (természeti, környezeti, azonbelül etnográfiai) tényezőknél a nyelvben való belső tükröződését, megjelentését, hatását kutatja. Tágabb, mélyebb értelemben megközelítésmódja lehet filozófiai, lélektani, metafizikai. Az ökolingvisztika a jelenkor nyelvi jelenségei, problémái felé közelítve szociolingvisztikai és/vagy nyelvpolitikai, sőt egyes esetekben kulturális nyelvészeti, nyelvművelői nézőpontot vesz föl. Végeredményben a nyelvökológiai felfogások körébe belesorolhatjuk a legtöbb nyelvpolitikai, nyelvstratégiai jellegű munkát. A különbség leginkább a fő hangsúlyokban van: vagyis, hogy a megközelítés inkább politikai, művelődéstörténeti (esetleg nyelvművelői), társadalomelméleti, történeti, nyelvészeti-e. A legtipikusabbnak azonban mégis azok a kutatások, hipotézisek tekinthetők, amelyek a külső környezetnek (például a környezetszennyezésnek) a nyelvhasználatra gyakorolt hatását vizsgálják. Ezek a megközelítések jelzik a nyelvtudomány ökológizációját.

Az ökolingvisztika további, jelenkori kiterjesztésében nem hagyható figyelmen kívül a hálózat kutatás. A hálózatkutatók szerint hálózatokban élünk, a természeti, társadalmi és kulturális jelenségek között megfelelés van, és ezt számos példával igazolják. Erre utal metafizikai síkon Hermész Triszmegisztoszra hivatkozva Hamvas Béla: „Az, ami fent van, az ugyanaz, mint ami

lent van; ami lent van, az ugyanaz, mint ami fent van.” Ezt tartalmazzák a kínai szent könyvek, a *Véda*, a *Kabbala*, a phütagoreusok, Hérakleitosz: „az út fel és le ugyanaz...”, „a halandó halhatatlan, a halhatatlan halandó, annak élete ebben halál, ennek halála abban az élet...”, „A dolgokat nem akkor értem meg, ha a dolgokat elkülönítem, hanem, ha látom, hogy egymással összefüggenek, és olyan szakadatlan sorban állanak, amely az eredetéhez ér.”²¹

Ennek a gondolatnak a jegyében azt az általános nyelvökológiai gondolatot fogalmazhatjuk meg, hogy a nyelv leképezi a természetet, megnyilvánul benne a természet, társadalom és a személyiség, az ember (nyelvi) világképe.

JEGYZETEK

- 1 SZILÁGYI N. Sándor: *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. Kolozsvár, Erdélyi Tankönyvtanács, 1996, 86.
- 2 Uo., 39.
- 3 SZILÁGYI N. Sándor: *Hangulatfestés – de mit is festünk? = Motiváltság és nyelvi ikonicitás*. Szerk. KÁDÁR Edit, SZILÁGYI N. Sándor, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2015, 23–42., 34.
- 4 HAMVAS Béla: *Scientia sacra II*. Szentendre, Medio, 1995, 157.
- 5 Uo., 169–170.; 172–173.
- 6 CSERESNYÉSI László: *Nyelvek és stratégiák, avagy a nyelv antropológiája*. Bp., Tinta, 2004, 198.
- 7 HAUGEN, Einar: *A nyelv környezettana (ökológiája) = Nyelvészeti ismeretek szociológusok számára*. Szerk. SZÉPE György, Bp., ELTE BTK, Tankönyvkiadó, 1977, 150–160., 150.
- 8 HAUGEN: *i. m.* (1977) 159–160. nyomán.
- 9 BOLINGER, Dwight: *Language, the Loaded Weapon. The Use and Abuse of Language Today*. London, Longman, 1980
- 10 FILL, Alwin: *Language and ecology: ecolinguistics perspectives for 2000 and beyond* = AILA Review, 2001, 14. *Applied linguistics for the 21st century*, 60–81.
- 11 MAKKAI, Adam: *Die Welt als Bewußtsein und Paraphrase: zur gesamtökologischen Fundierung des menschlichen Sprachverständnisses mit besonderer Berücksichtigung der Sprachphilosophie Wilhelm von Humboldts und ihrer Relevanz für die theoretische Sprachwissenschaft des 21. Jahrhunderts = Sprachökologie und Ökoluinguistik*. Ed. FILL, Alwin, Tübingen, Stauffenburg, 1996, 77–91.; „Égi és földi szép”. MAKKAI Ádámmal beszélget BALÁZS Géza

- = *Életünk*, 2010, 11–12., 166–184.
https://anyanyelvcsavar.blog.hu/2020/01/21/_egi_es_foldi_szep
- 12 FORINTOS Éva: *Nyelvi-ökológiai kérdések Ausztráliában – mint aktuális kulturális ökológiai kérdés = Alkalmazott Nyelvtudomány*, 2006, 1–2. sz., 187–197., 188.
- 13 BAJTAI Anna – BALÁZS Géza: *Ökolingvisztika = Nyelvészetről mindenkinek. 77 nyelvészeti összefoglaló*. Szerk. BALÁZS Géza, Bp., Inter, 2011, 244–278.
- 14 FORINTOS: *i. m.* (2006), 188.
- 15 SZENDE Tamás: *Megérthetjük-e egymást? Korunk kommunikációs zavarai*. Bp., Gondolat, 1987, 244–248.
- 16 PÉNTEK János: *Az anyanyelv ökológiája Erdélyben = Uó: A nyelv ritkuló légköre. Szociolingvisztikai dolgozatok*. Kolozsvár, Komp-Press, Korunk Baráti Társaság, 2001, 135–149., 135.
- 17 GYŐRI-NAGY Sándor: *Környezeti kommunikáció*. Gödöllő, Szent István Egyetem, MKK KGI Kultúrokológiai és Környezeti Kommunikációs Tanszék, 2002, 18–21.
- 18 Például BALÁZS Géza: *Szemiotikai jelenségek a magyar grammatikában = Újabb fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből*. Szerk. KESZLER Borbála, Bp., ELTE, Tankönyvkiadó, 1992, 3–23.; BALÁZS Géza: *Korunk kommunikációs zavarai (XXI. század) = Határsávok 2003–2004*. Szerk. KOVÁCS László, TÓTH József, Szombathely, Savaria University Press, 2006, 7–22.; BALÁZS Géza: *A magyar nyelv ökolingvisztikája = Valóság*, 2007, 6. sz., 85–89.
- 19 BARTHA István: *A nyelv mint önszabályozó rendszer – avagy a nyelv ökológiája = Nyelvünk és Kultúránk*, 2006, 4–5. sz., 158–168.
- 20 ANKERL Géza: *Nyugat van, kelet nincs. Értől az Óceánig*. Bp., Osiris, 2000, 311–312.
- 21 HAMVAS: *i. m.* (1995), 168–169.